

גליון נושא: 'נקיון לפסח'

בס"ד, יום ג' פרשת תזריע, כ"ח אדר ב' תשע"ו.
דיונים אקטואליים בענייני דיומא, לעורר לב המעיין ולא 'הלכה למעשה', בענייני חג הפסח.

נקיון, בדיקה, וביעור.

בתורה: מצות יאכל את שבעת הימים ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאר בכל גבלך (שמות יג ז). ומבואר **במשנה** (פסחים דף ב.) שיש חיוב לבדוק את החמץ בליל י"ד ניסן.

ביטול: מן התורה מספיק שבערב פסח יאמר שכל החמץ שיש לי בבית ובכל מקום שהוא אני מפקיר אותו והוא כעפרא דארעא. ומהתורה הוא צדיק גמור, אף שיש לו חמץ ברשותו כיון שאינו שלו אינו עובר בבל יראה, כמבואר **בגמ'** (פסחים דף ה:) שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה. אך חכמים חידשו חובת בדיקה.

טעם הבדיקה: לדעת **רש"י** (ב: ד"ה בודקין) טעם חיוב הבדיקה הוא כדי שלא יעבור עליו בבל יראה ובל ימצא, שאפילו אומר בפיו שהוא מפקיר חמצו, אך בלבו אינו חושב כן משום שאינו רוצה להפסיד ממונו. ולדעת **תוס'** (ב: ד"ה אור) החמירו חכמים לבדוק את החמץ ולבערו שלא יבוא לאכלו.

ל' יום: כתב **הב"ח והמהרי"ל**, הובא **בבאר היטב** (סוף סימן תלו), **ובמשנ"ב** (סוף סימן תלו), ששלושים יום קודם לפסח יש להזהר שלא לעשות חמץ באופן שאי אפשר להסירו בנקל. והדברים אמורים לגבי ההמנעות מעשיית חמץ שלשים יום קודם הפסח. ויש לברר האם יש חיוב נקיון לקראת חג הפסח. למעשה המנהג בזמננו לנקות ולשפשף היטב, את כל הבית והארונות מחשש חמץ עוד לפני ליל י"ד. ויש לכך כמה טעמים כפי שיפורט להלן.

1. מקומות אכילה

שני סוגי נקיונות: תחילה יש להבחין שסוגי הנקיונות במקומות שמכניסים שם חמץ מתחלק לשנים, בין מקומות המיועדים לאכילה למקומות שלא מיועדים לאכילה (ד.ק.).

מטבח: מקומות שמשתמש בהם עם חמץ תדיר, כגון שולחנות וארונות המטבח, מקרר ומקפיא, ובכל המקומות המיועדים לאכילה, שכל השנה אוכל שם חמץ, ועכשיו הולך להשתמש שם לאכילה בפסח, חייב ניקוי ושפשוף מעיקר הדיון. שאף על פי שאין לך אדם שיטול פירור קטן ויברך עליו לאכלו, מכל מקום אם הוא כבר באמצע אכילתו עלול הוא להכניס פירור לפיו, ויעבור באיסור אכילת חמץ ולכן חייבים בביעור (בדיקת חמץ וביעורו עמוד קכ).

כך מבואר **בשו"ע** (תנ"א סעי' א') דכלי חמץ צריך לשפשפם היטב בענין שלא יהא חמץ ניכר בהם. וכן כתב **הרמ"א** (סוסי' תמ"ב) דמפה שהיתה מונחת על שק קמח צריכה כיבוס, כדי להשתמש עליה בפסח ולא סגי בניעור. ופירש **במשנ"ב** שצריך כיבוס יפה בחמין ואפר וחביטה. וכך מבואר בדברי **הראב"ן** (פסחים דף קסא בדפי הספר) שלמרות שמבטל אדם חמץ בלבו, צריך לחפש אחריו ולבערו מן הבית בכל מקום שהוא, ולפיכך נהגו הראשונים לרחוץ את הקתדראות והספסלים והשולחנות שמא נדבק בהן חמץ, וגם התיבות שאם ישאר בהן משהו חמץ, שלא יתערב במאכלו בפסח במינו ושלא במינו ויאסרהו. והא **דתנן** (פסחים מה.) בצק שבסדקי עריבה אם אין כזית בטל במיעוטו זה דוקא כשאין משתמש בעריבה בפסח, אבל אם משתמש בעריבה בפסח חייב לבער כל מה שיכול להתערב באוכל, עכ"ל.

במציאות יאכלנו: מכיון שהטעם הוא משום שידבק למאכלו, ובמציאות יאכל גם את החמץ המדובק לכלים ולטבלאות, אם כן גם כשהוא פחות מכזית צריך לבערו. ויתכן שגם כשנפסל מאכילת כלב עדיין יש חשש איסור, כמבואר **במשנ"ב** (תמב ס"ק מג) שאם יאכלנו אסור משום אחשביה. וצריך שיהא נפסל מאכילה לגמרי, שגם אם יאכלנו לא יעבור על איסור אכילת חמץ. אבל מצד מצות ביעור, היה מספיק בכך שאין חמץ בשיעור כזית, שכן לדעת **המשנ"ב** בפחות מכזית אין חובת ביעור [אבל לדעת **החזו"א** (או"ח סי' קט"ז סוף ס"ק י"ג) גם פחות מכזית יש חיוב בדיקה וביעור], כמו כן מספיק שנפסל מאכילת כלב, כמבואר **בשו"ע** (תמב ט).

2. מקומות שאין אוכלים שם

חדרי שינה: בשאר המקומות בבית, כגון 'חדרי שינה' שאין אוכלים שם חמץ כל השנה, ובפסח אין אוכלים שם מצה, מעיקר הדיון המבואר **בגמ'** ובפוסקים מספיק בדיקת חמץ בליל י"ד, שרואה שלא נשאר שם כזית של חמץ הראוי למאכל. והנקיון היסודי שם הוא בגדר חומרא ומנהג טוב שנהגו בו ישראל, שלא ישאר זכר של חמץ בבית.

לגרר הכתלים: מקור המנהג, מבואר **בראב"ן** (ז: מדפי הספר), הובא **ברא"ש** (פרק ג' סימן ב'), ונפסק **בטור** (סימן תמב), ו**בשו"ע** (סימן תמב סעיף ו'), נהגו לגרר הכתלים והכיסאות שנגע בהם חמץ, ויש להם על מה שיסמכו. ומפרש **המשנ"ב** (ס"ק כח) שאין ללעוג

פנינים

מעלת הנקיון לפסח

קשר"ק: סנגורם של ישראל רבי לוי יצחק מברדישטוב זצ"ל, היה אומר שכשם שנבראים מלאכים קדושים בסימן קשר"ק על ידי תקיעת שופר (כפי שמבואר במחזור לראש השנה לפני תקיעת שופר), כך נבראים מלאכים קדושים בסימן קשר"ק על ידי עבודת הנשים לנקות את הבית מכל פירור של חמץ לכבוד פסח ('בלילה שירה עמי' עמוד תמה).

שכן קשר"ק ראשי תיבות בשפת האידיש – ק'ראצן, ש'ייערן, ר'ייבן (ר'ייניגן), ק'שרן. גם בלשון הקודש – ק'רצוף, ש'טיפה, ר'חיצה, ק'ידור (ליקוטי ישרים עמוד קמז).

בן רשע: כתב **הרוקח** (סימן רפג) הובא **בבאר היטב** (סימן תסט) שלא יאמר אדם כמה טורח פסח. כי **בירושלמי** כתוב: רשע מה הוא אומר – מַה הַעֲבָדָה הַזֹּאת לָכֶם (שמות יב כו) מה הטורח הזה? לדעת הרשע הטרחה מרובה מדי.

ותמה **החק יעקב** (סימן תסט) על מה סומכים העולם כשאומרים שהטרחה לפסח רבה מדי, עוד הקשה מדוע הפוסקים לא הזכירו את זה לאיסור. וחדש החק יעקב שדברי הירושלמי נאמרו רק לגבי הקרבת קרבן פסח שנראה שחייב דאורייתא עליו לטורח, אבל בזמן הזה שאומרים על כמה גדרים וחומרות יתירות כמה גדול הטרחה. איו קפיא בזה. ❖

מנהג ישראל תורה

חובת בדיקה

הטעם בדעת המקילים שהובא ב'הערות מבני החבורה' שלא צריך לבדוק מקום שניקו, יש לבאר בכמה אופנים:

א. ודאי אין כאן חמץ: בודאות אין כאן חמץ לחפש אחריו ודינו כמקום שאין מכניסים בו חמץ, והרי המשנ"ב נימק משום חורים וסדקים וכאן רואים שאין חורים וסדקים.

ב. הניקוי נחשב לבדיקה: כמבואר בט"ז (יו"ד קצט ס"ק ד') שבשעת החפיפה בודקת גם כן, שאין לך בדיקה גדולה מזו דאע"פ שאינה רואה במקום שחופפת סגי בהכי ודבר פשוט שאם היא מעיינת ובודקת עצמה בשעת החפיפה דייה בכך ואין צריך בדיקה מיוחדת דוקא, עכ"ל.

ג. כביעור: הניקוי נחשב כמו ביעור חמץ שעדיף מבדיקה, שהרי מצות הבדיקה הוא רק הכשר לביעור. וגם אם נשאר חמץ ודאי נעשה מטונף קצת - הגר"ח פ"ט סי' נ"ז (שער המועדים עמוד נז).

ד. בדיקה ביד: לדעת הגר"ש אלישיב זצ"ל (שער המועדים עמוד נז) ניקוי יסודי בחורים ובסדקים, באופן שדאג תוך כדי הניקוי שלא ישאר חמץ שוה לבדיקה בנר, שהרי יש כאן בדיקה על ידי משמוש היד, והיד נוגעת בכל החורים ואין חובת בבדיקה שיהא דוקא על ידי ראייה בעינים, כמו שמצינו בבדיקת נדה שמספיק על ידי משמוש.

ה. אם בודק: מועיל בדיקה תוך כדי הניקוי, כמבואר בגמ' (נדה דף נו.) שבדיקה מועיל תוך כדי כיבוד (בדיקת חמץ וביעורו עמוד קלא). ❖

על המנהג לומר שהוא מנהג שטות וחומרא יתירא, אלא שיש לזה סמך מן הירושלמי. וביאר הגר"נ קרליץ שליט"א (חוט שני שבת ח"ג עניני פסח) שחמץ זה שעל הכתלים והכיסאות הוא מאוס (רק שלא נפסל לגמרי מאכילת כלב), כמו כן יש שם רק מעט מאוד, ומעיקר הדין אין בזה חיוב ביעור, למרות זאת בני ישראל קדושים נהגו להחמיר בזה ולגרד הכתלים, ואין ללעוג על מנהג זה. ויתכן שהמנהג המקורי היה לנקות היטב המקומות שאוכלים שם, ומתוך כך נתפשט המנהג לגרר ולרחוץ גם שאר המקומות (בדיקת חמץ וביעורו עמוד קכא).

3. הכשר לבדיקה

הכשר לבדיקה: מקור נוסף, מופיע בדברי הרמ"א (סימן תלג סעיף יא) וכל אדם צריך לכבד חדריו קודם הבדיקה. וביאר המשנ"ב (ס"ק מו) ומקורו במרדכי (סימן תקלו) דלא מיבדק שפיר בלא כיבוד. לפי טעם זה הנקיון ופינוי הבית והארונות מן החמץ, הוא הכשר למצות בדיקה וביעור שחייבו חז"ל, שקשה לבדוק היטב בלי נקיון. ולכן מוזכר לבצע נקיון זה סמוך לבדיקה ביום י"ג ניסן, ומזה נתפשט המנהג לנקות ולשפשף את כל הבית, למרות שבלשון הרמ"א מוזכר רק כיבוד, לצורך הוצאת החמץ בלבד, מחמירים לעשות נקיון מקיף עם דליי מים ואקנומיקה. (בדיקת חמץ וביעורו עמוד קלב). ❖

הערות מבני החבורה

איך בודקים בית נקי לפסח

שאלה: כיום שנהגו לנקות טוב לפני הבדיקה, לכאורה כבר בדקו בשעה שניקו, וא"כ מה נשאר לבדוק בשעת בדיקת חמץ, הרי כיון שהוא ודאי נקי שוב חשיב כמקום שאין מכניסים בו חמץ.

ואמנם הרמ"א (סוף ס' תל"ב) מביא שנוהגים להניח פתיח חמץ כדי שלא תהא ברכתו לבטלה. מ"מ הרי הרמ"א מסיק בשם הכל בו שאין בזה חיוב, דדעת כל אדם עם הברכה לבער אם ימצא, וא"כ יש לשאול מה שייך לחפש חמץ אחר שניקו היטב ולא נשאר חמץ בבית. בפרט לפי מה שכתב השע"צ (תלב ס"ק יב) שבזמננו שמנקים היטב יש לדברי הרמ"א יסוד מדינא, אם כן ברגע שמצא את עשרת הפתיתים יפקע חיוב הבדיקה.

תשובה: בנדון זה נחלקו גדולי הפוסקים האם נשאר חובת בדיקה, ואיזה סוג בדיקה צריך על מקום נקי, ויש בזה כמה דעות כפי שיבואר להלן.

המהמירים:

יש סוברים (עיין באריכות בספר בדיקת חמץ וביעורו) שלמרות שניקו עדיין נשאר חיוב בדיקה גמורה בליל י"ד. כפשוטו השו"ע (תלג סעיף יא) וציין בבאר הגולה לדברי הראב"ן ויש מציינים לזה מקור מדברי הירושלמי) המכבד חדרו בי"ג ניסן ומכון לבדוק החמץ ולבערו אפילו אם מכון לשם בדיקה (מ"ב ס"ק מד) ונזהר שלא להכניס שם עוד חמץ, מכל מקום צריך לחזור ולבדוק בליל י"ד. ופירש המשנ"ב (ס"ק מה) שהכיבוד אינו בדיקה גמורה שמא נשתיר חמץ באיזה גומא, ולכן צריך לחזור ולבדוק שלא לחלק בין בדיקה לבדיקה. וטעם זה שלא תחלוק בין בדיקה לבדיקה מקורו בדברי הגר"א.

מקור קדום לדיעה זו: בספר סדר היום (סדר ביעור חמץ) - וז"ל, ולא יאמר אדם הרי הנשים ובני הבית כיבדו הכל ולא נשאר מקום שלא פינו מה צורך לבדיקה זו כי לא אמצא דבר אפ"ה לא יסמוך ע"ז אע"פ שאמת הדבר שבדקו וחפשו הכל המצוה מוטלת עליו הלילה הזה מד"ס לבדוק הכל לכתחילה כאילו לא נעשה דבר. ולשונו משמע קצת דאזיל בשיטת הראב"ן (בתחילת הספר סימן ז'), הובא במרדכי (סימן תקלה), שאין מועיל בדיקה וניקוי קודם י"ד ואפילו אם בודאי אין חמץ, חייב לבדוק משום שלא לחלק בזמן הבדיקה. אך נראה יותר שכוונתו שאין לסמוך בודאות שניקו הכל היטב ולא ימצא עוד כלום ועדיין יש חיוב בדיקה.

המקילים:

דינו כמקום שאין מכניסים בו חמץ: כתב האשל אברהם (להבוטשאטש ריש ס' תל"א), וכן הביא בספר דעת תורה (ס' תל"ג סעי' ב') בשם הדעת קדושים (לבעל האשל אברהם מבוטשאטש), שאע"פ שבדיקת חמץ צריך להיות דווקא בליל י"ד ולאור הנר, מ"מ ידיעה בלא ראייה נחשבת כראיה וא"צ דווקא בדיקה. ולכן באותם דברים שידוע באומדנא ברורה שאחר הנקיון אין בהם עוד חמץ ואין בהם חשש חורים וסדקים, דמי למקום שאין מכניסין בו חמץ. וכן כתב הגר"י דר"ז שליט"א (שבית יצחק פרק ד') בשם הגר"ש אלישיב זצ"ל, שנהפך על ידי הנקיון למקום שאין מכניסים בו חמץ, וכן כותב נכד הגר"ש הגר"י ישראל ז"ל (בהגדש"פ עם פסקי הגר"ש) שהגר"ש לא היה בודק במקום שניקו. וכן דעת הגר"ש אויערבאך זצ"ל (הליכות שלמה פרק ה' ס"ק א' בשם חידושי הגר"ש, ספר שלמי מועד), והגר"ח גרינמן זצ"ל (חידושים וביאורים פסחים דף ח.). והגר"נ קרליץ שליט"א (חוט שני עמוד פה), והגר"י מנת שליט"א (מ.ק.), שהבודק ומכבד מקום או כלי באופן שבודאות גמורה לא נשאר שם כלום דבר זה מועיל בכל זמן שהוא כיון שאין בו גומות שיכול להיות שם חמץ, ואין צריך דוקא לאור הנר ובליל י"ד, דשפיר יכול אדם גם באמצע השנה לכבד ולנקות כראוי ובכך להפוך את המקום למקום שאין מכניסין בו חמץ.

וזה על פי המבואר במשנ"ב (ס' תל"ג ס"ק כ"ד) שבמקום שתרנגולים מצויים א"צ בדיקה אלא רק כיבוד, כי הפירושים נאכלים ע"י התרנגולים וחתוכות גדולות נאספים ע"י הכיבוד. מבואר, שבמקום שאחר הכיבוד אין שום חשש די בכיבוד וא"צ בדיקה. ומה שכתוב בשו"ע (ס"ס תל"ג) שכיבוד אינו מועיל לסלק חיוב בדיקה, זה רק בכיבוד במטאטא שאין ידיעה ברורה שלא נשאר חמץ באיזה סדק או גומא, אבל בזמננו עושים נקיון יסודי, ופנים חדשות באו לכאן ודאי נהפך דינו כמקום שאין מכניסים בו חמץ.

סברא מכרעת שמעתי מהגר"י שטנזר שליט"א שאם ניקה ושוב לא נגע בו כלל חשיב מקום שאין מכניסים בו חמץ, אבל ברוב המקומות בבית שגם אחרי הנקיון ממשיך להשתמש בו למרות שזוהר לא להכניס שם חמץ מכל מקום עדיין צריך בדיקה כדון שזה בכלל מקום שמכניסים בו חמץ, ומספיק בדיקה קלושה מלמעלה שאכן המקום נשאר נקי. ❖